

Politika, ki se boji referendumov, se v bistvu boji ljudi

»Demokracija je bila prva žrtev finančne krize,«
pravi Andreas Gross, švicarski politolog.

Branko Soban, Strasbourg
ned, 30.12.2012

Foto: Shamil Zhumatov/Reuters

Demokracija je bila prva žrtev finančne krize. Pohodili so jo interesi trgov in kapitala. To se je zgodilo zaradi slabih vlad, politične kratkovidnosti in nesposobnosti soočanja z močjo in interesi kapitala. Prav zato Evropska unija potrebuje novo demokratično revolucijo, ki se, kot kažejo dogajanja na ulicah, pravzaprav že dogaja, pravi Andreas Gross, švicarski politolog in profesor neposredne demokracije.

Evropa potrebuje demokracijo in demokracija potrebuje Evropo. Le z demokracijo se je namreč mogoče upreti diktatu kapitala, ki si je že zdavnaj podredil poslušne vladajoče elite, opozarja Andreas Gross, poročevalec Sveta Evrope o stanju demokracije v Evropi. Pretirani varčevalni ukrepi niso rešitev, saj v bistvu zgolj katalizirajo krizo. Oblast mora zato bolj prisluhniti ljudem in jim dovoliti, da neposredno odločajo o ključnih razvojnih vprašanjih. Tudi na referendumih, svetujejo v Svetu Evrope.

Demokracija je v Evropi v strahotni krizi. Je to, kar imamo, sploh še demokracija?

Demokracija je proces, ki se nikoli ne konča. Gesamtkunstwerk, kot pravijo Nemci. Mozaik, sestavljen iz kakšnih dvesto elementov. Mozaik različnih procesov, ki bi jih politika morala spodbujati in ne uničevati. Vsi ti sestavni deli imajo namreč svojo dinamiko. Praviloma se gibljejo navzgor, v napredek. Zdaj prihaja do regresije, zaradi potez elite, ki so naperjene zoper demokracijo. Ta je zato šibkejša. Ljudje marsikje niso več suvereni in edini legitimni nosilci oblasti, kar je pravzaprav bistvo demokracije. O tem je govoril že Jean-Jacques Rousseau, rojen pred natanko tristo leti. Ali ljudje sploh še vplivajo na lastno življenje? Večina Evropejcev meni, da so ekonomija in tržne sile tiste, ki zdaj vodijo šov. Demokracija je postala prešibka, da bi volja večine ljudi premagala diktat kapitala.

Namesto v diktaturi demokracije torej živimo v diktaturi kapitala?

Med kapitalizmom in demokracijo je bila vedno visoka napetost. V letih po drugi svetovni vojni je oblast v demokratičnih državah še lahko nadzorovala ekonomske sile, v korist vseh. V sedemdesetih in osemdesetih letih so se ekonomska in finančna pravila liberalizirala. Vlade niso več obvladovale trga. Ravnotežje se je podrlo. Vsi so pozabili na (demokratično) politiko, ki trgom lahko edina prepreči, da ne bi uničili sami sebe. Danes potrebujemo evropsko demokratično moč, ki bi vpliv finančnih centrov in moč trga uravnotežila v prid ljudi.

Walter Benjamin je nekoč dejal, da je kapitalizem nekakšna nova religija in da je tisti, ki vanjo ne verjame, hitro dojet kot heretik.

Problem je, da politika in vlade ne obvladujejo trga. Vsakdo, ki karkoli dela, mora državi plačati davek. Za finančne transakcije niso banke doslej plačevale ničesar. Vse transakcije so bile brez davka. Država torej ni bila kos tržnim silam. Zato danes potrebujemo zdravo državo z močno demokracijo, ki bo sledila volji državljanov. Državo, ki ne bo porabila več, kot dobi v proračun. Več porabi lahko samo v času krize, za nov zagon gospodarstva. Toda kasneje mora to razliko seveda pokriti. Ali pa si že prej, v dobrih časih, ustvariti ustrezne rezerve. Praksa kaže, da če ljudje sodelujejo pri oblikovanju finančne politike in sestavljanju proračuna, davki nikoli niso previsoki, proračunski deficiti pa so bistveno manjši. Javna sredstva se ob večjem nadzoru porabljajo bolj racionalno. Državljanji nikoli ne zapravljajo preveč. Preveč trošijo izključno politiki in slabi ekonomisti.

Zdajšnja kriza je v bistvu rezultat slabega vodenja držav.

V grški ustavi je denimo člen, ki pravi, da vsakdo, ki ima v lasti ladjo, ne plačuje davkov. Si predstavljate? To piše v ustavi! Plačevanje davkov je zapleten proces med državo in državljani. Grki nikoli niso imeli države, v katero bi zaupali. Zanje je bila država nekakšen tujek. Kakor da bi živeli pod okupacijo. Dve glavni stranki

sta državo ves čas zlorabljali za zasebne posle. Položaje so po volitvah vselej delili prijateljem in znancem. Morda tudi zato politika ni bila sposobna pobrati davkov. Grčija je pravzaprav že dolgo propadla, šibka, nezdrava država.

Je demokracija kompatibilna s kapitalizmom?

Kapitalizem v bistvu temelji na strahu. Ljudje se bojijo izgubiti službe. In ko se bojiš, ne moreš biti dober demokrat. V tem je bistvo spopada med kapitalizmom in demokracijo. Norberto Bobbio, italijanski filozof, je zapisal, da je socializem pravzaprav nadgradil demokracijo. Kapitalizem je bil tedaj civiliziran, njegove negativne plati so bile nevtralizirane. To je ena od poti. Kapitalizem je torej treba socializirati in ga demokratizirati. Trg namreč ni problem. Brez njega preprosto ne gre. Toda biti mora reguliran, omejen. Takšen trg potem ne povzroča kriz.

O tem je pisal tudi znani nemški sociolog Wolfgang Streeck, ki pravi, da sta kapitalizem in demokracija sprva bila kompatibilna ...

... ker je bil kapitalizem v letih po drugi svetovni vojni pod strogim političnim nadzorom. Zato da bi na novo rojeno demokracijo zaščitili pred trgom. Tega nadzora kasneje ni bilo več. Ekonomska moč je zato v bistvu postala politična moč, pred katero so ljudje danes popolnoma nemočni.

Kriza kaže, da kapital pravzaprav sploh ne potrebuje demokracije?

To je bistveno vprašanje. Demokracija namreč potrebuje delujočo ekonomijo. Ko kdo govori, da kapitalizem ne potrebuje demokracije, ima v mislih bržkone Kitajsko. Toda vprašanje je, kako dolgo takšen avtoritarni kapitalizem sploh lahko deluje. Mislim, da tu ne gre za trajnostni model. Kitajska tako ne bo prav dolgo zdržala. Kapitalizem brez demokracije namreč tvega, da uniči samega sebe. Dolgoročno ne more preživeti brez demokracije.

Ker ni transparentnosti? Wall Street je denimo dolgo funkcioniral kot Guantanamo! Mimo pravil in zunaj vsakega nadzora?

Ko delniška družba odpušča ljudi, gredo njene delnice strmo navzgor. To je cinizem brez primere. Torej slabše ko ravnaš z ljudmi, večji so profiti. To je katastrofa. Družba tako ne more delovati.

Svet je poln paradoksov. V arabskem svetu so leto 2011 denimo razglasili za leto demokracije, v Evropi pa je demokracije vse manj.

Kriza ne pomeni, da ljudje ne maramo demokracije ali da iščemo alternativo zanjo. Ravno narobe. V Rusiji in arabskem svetu je demokracija naredila velik napredek. Milijoni želijo graditi demokracijo. Tudi v Evropi ljudje niso proti njej. Razočarani so, ker je demokracija tako šibka. Zato jo je treba prenoviti tako, da bo kos tržnim silam in današnji globalni ekonomiji.

To pa je možno doseči le na transnacionalni, evropski ravni?

Potrebujemo bančno, davčno in ekonomsko unijo, toda hkrati potrebujemo tudi demokratično Evropsko unijo. Z ustavo in evropskim referendumom o njej. Z dvodomnim parlamentom, v katerem bosta oba domova popolnoma enakovredna. Zdajšnja evropska komisija bi postala vlada. To je bistvo federalne evropske ustave v nemškem in ne ameriškem smislu. Ameriški federalizem je bolj centraliziran, evropski federalistični pogled pa teži k decentralizaciji. Države v evropski federaciji bi obdržale več avtonomije. Bruselj ima danes v rokah več oblasti, kot pa bi je imela klasična federalna država. Šolstvo, zdravstvo, socialna država in morda tudi davki bi v federaciji morali ostati na nacionalni in ne na evropski ravni. Francoski minister za izobraževanje Vincent Peillon, sicer filozof, je v Liberationu lepo dejal, da potrebujemo novo raven evropske integracije. Ustaviti je treba zdajšnji dirigisme exécutif evropske komisije in predsednikov vlad in ga nadomestiti s parlamentarno demokracijo, temelječo na evropski ustavi, potrjeno na evropskem ustavnem referendumu. Ustava mora biti sprejeta z dvojno večino. Z večino ljudi in z večino držav. In kdor noče živeti v takšni EU, lahko iz nje tudi odide.

Toda namesto evropske ustave smo dobili slab kompromis v podobi lizbonske pogodbe, ki pa jo že spreminjajo. Ne zaradi demokracije, ampak zaradi zahtev finančnih trgov!

In spreminjajo jo seveda na slabše. V Evropi je zdaj čutiti dve tendenci. Eno simbolizira David Cameron, ki pravi, da mora biti nacionalno vselej na prvem mestu. To je nacionalistični pogled na Evropo. Druga opcija trdi, da mora vse v Bruselj, a brez demokracije. To je seveda avtoritarizem. Obe struji krepita druga drugo. Toda ljudje nočejo Evrope brez demokracije. Avtoritarna Evropa namreč pomeni nacionalistično Evropo. Evropsko unijo je zato treba demokratizirati. Postati mora federacija, kot Švica ali Nemčija. Evropo je danes veliko lažje demokratizirati kot pa Francijo pred dvesto leti. Toda v Franciji so kljub težavam takrat začeli ta proces. Zakaj tega ne bi storili danes, ko je to veliko lažje?

Predsednik evropske komisije José Manuel Barroso je predlagal ustanovitev Združenih držav Evrope. Je to dobra zamisel?

Ne. To je novorek. Barroso zlorablja prave besede za napačno retoriko. Ne zaupam mu. Ko je bil mlad, je bil maoist. Zdaj je liberalec in močno dvomim, da je bil kdaj demokrat. Maoisti namreč niso demokrati in liberalci tudi ne. Vedno delajo napake. Prepričani so, da vselej najbolje vedo, kaj je dobro za ljudi. In da ljudi zato ni treba nič spraševati. To je bila napaka leninistov in liberalcev. Zato smo se v Švici že v 19. stoletju odločili za elemente neposredne demokracije. Ker liberalci niso znali in ne hoteli braniti interesov ljudi, ko ti niso imeli besede.

Leniniste in liberalce torej mečete v isti koš?

Oboji so iz iste bolnišnice. Oboji se morajo naučiti deliti oblast z ljudmi. Evropska unija je danes stroj, ki ljudem jemlje oblast. Potrebujemo Evropo, toda ta lahko preživi le, če imajo ljudje neposreden vpliv na procese odločanja.

Preveč je elitizma?

Evrope nikoli niso gradili skupaj z njenimi državljani. Gradila jo je zgolj elita. Morda je bilo to svojčas legitimno, med letoma 1948 in 1988, ko je šlo za spravo med Francijo in Nemčijo, toda po koncu hladne vojne to izključevanje ljudi ni več na mestu. Družba je danes bolj zrela, zato so ljudje ogorčeni, ker jih politika tretira kot otroke. Demokracija je pogosto zreducirana le na predstavniško demokracijo, v obdobju med volitvami pa se ljudje čutijo brez moči. Nočejo več odločati zgolj o strankah, ki so si podobne kot pepsikola in kokakola, ampak o resničnih, bistvenih stvareh. Ljudje hočejo več neposredne demokracije. To je spodbudno.

In spet smo pri paradoksu: še nikoli ni bilo toliko demokracije in še nikoli ni bilo takšnega razočaranja nad njo!

To drži. Še nikoli ni toliko ljudi živelo v demokraciji. Še nikoli ni toliko ljudi verjelo vanjo, a hkrati še nikoli ni bilo toliko razočaranih nad dosežki in močjo demokracije.

Danes ne gre le za krizo evra, kot hoče dokazati politika, ampak tudi za krizo demokracije.

Absolutno. Evropska integracija še nikoli ni bila v taki krizi in evro tudi ne. Evropa potrebuje demokracijo in demokracija potrebuje Evropo. Le tako bosta obe postali močnejši. Zato pravim, da demokracija potrebuje zdravo državo in zdravo Evropo.

Morda je do krize evra prišlo tudi zato, ker to ni le denar, ampak so iz njega hkrati naredili tudi simbol evropskega združevanja.

Zagotovo. Toda Evropa je sestavljena iz različnih držav, družb in ekonomij. To različnost je treba zaščititi. Toda če ni političnega mehanizma, ki bi to varoval in uravnotežil, se začnejo težave. Seveda potrebujemo finančno in fiskalno unijo, toda ta lahko deluje le, če imamo tudi demokracijo. Ko šef evropske centralne banke, Barroso in Van Rompuy dovolijo komisiji, da posega v nacionalne proračune, je to škandal, saj gre za popolnoma nedemokratično početje. To je klasičen dirigisme exécutif. Ljudje so proti takšnemu evropskemu centralizmu. Bruselj se očitno ne zaveda, da s takšnim ravnanjem (ne)hote podpira nacionaliste. Poglejte Nizozemsko ali Skandinavijo. V parlamentih je vse več nacionalistov. Če Evropo gradiš brez demokracije ali proti njej, je rezultat znan že vnaprej: na sceno prihajajo nacionalisti.

Danes nihče več ne govori o nemško-francoskem vlaku.

To je bila zelo slaba ideja. Dve veliki državi ne moreta ukazovati preostalim 25 članicam Unije. V petdesetih, šestdesetih letih bi bila ta ideja morda še logična. Danes je položaj povsem drugačen. Poljaki nočejo biti odrinjeni na rob dogajanja. Španija in Italija tudi ne. In mnoge majhne države nočejo postati drugorazredne članice Unije.

Bo Evropska unija preživela krizo?

Če bo sprejela izziv in se odločila za novo kvaliteto integracije. To je edina pot do preživetja. Na dlani je, da se samo združena Evropa lahko enakovredno kosa s Kitajsko, ZDA, Indijo, Brazilijo, Rusijo. Posamezne države tega boja ne bi preživele. Zato potrebujemo Evropo, vendar ne brez demokracije. Ta je dete Evropejcev.

Svetovni forum za demokracijo, ki ga je Svet Evrope pripravil v Strasbourgu, se je torej zgodil o pravem času?

Absolutno. Demokracija je v krizi. Razprava je to jasno pokazala. O tem so govorili gostje z vseh celin. In eno od sporočil je bilo, da se Evropa očitno sploh ne zaveda, kako je pravzaprav sama diskreditirala demokracijo. V zadnjih desetletjih se je vrsta evropskih voditeljev pajdašila z diktatorji onkraj Sredozemlja in drugod po svetu. Evropa bi si v teh zgodbah resnično morala samokritično izprašati svojo vest.

Toda diskreditirali so jo seveda politiki?

Nekateri zagotovo. Nikoli ne bom pozabil francoske zgodbe iz leta 1981, ko je François Mitterrand odstavil ministra Jean-Pierra Cota, kasnejšega voditelja socialdemokratov v evropskem parlamentu, ki je zahteval drugačno francosko politiko do Afrike. Odstavljeni Cot se zagotovo ne bi nikoli družil s tunizijskim samodržcem Ben Alijem ali egiptovskim diktatorjem Hosnijem Mubarakom. Francija je demokratična država, toda njena afriška politika je povsem diskreditirala demokracijo v Franciji.

Bi bila arabska pomlad lahko zgled za prenovno demokracije v Evropi?

Absolutno. Arabska pomlad, spremembe v Afriki in Latinski Ameriki dokazujejo, da je boj za dostojanstvo človeka eno bistvenih načel demokracije. Te ni, če ti nekdo ves čas trdo ukazuje, kako in kaj moraš početi. Arabska pomlad me močno spominja na evropsko pomlad narodov iz leta 1848. Kar se danes dogaja v arabskem svetu, je v resnici mogoče primerjati s takratnimi dogodki. Toda to je dolg proces. Nemčija je denimo šele sto let po letu 1848 postala prava, trdna demokracija. Arabskim državam je treba pomagati, kajti pomlad potrebuje čas. Demokracije v Egiptu, Libiji, Siriji ni mogoče vzpostaviti čez noč. In pomagati je

treba zlasti Tuniziji, ki je prva krenila v demokracijo. Če pade tunizijski projekt, bodo v nevarnosti tudi drugi.

Na dlani je, da ljudje hočejo več neposredne demokracije.

To je dobro. Neposredna demokracija namreč pomeni večjo delitev politične oblasti. Njeno bistvo je razprava. Že John Stuart Mill je denimo dejal, da je demokracija pravzaprav »vladanje z razpravo«. Oblast mora torej dovoljevati debato in se strinjati z izmenjavo mnenj o vseh ključnih temah. Prisluhni mora ljudem in njihovim pobudam, jih vključevati v procese odločanja. Tudi prek parlamenta, ki mora biti odprt za mnenja ljudi. Poslanci namreč odgovarjajo izključno svojim volivcem in ne izvršni oblasti. Demokracija je vselej dvosmeren proces. Tega bi se morala zavedati vsaka zdrava država. Kjer ni prave izmenjave mnenj, tudi o demokraciji ni mogoče govoriti.

Prav to se v bistvu že dogaja. Politiki se zdaj bojijo celo referendumov.

To pomeni, da se bojijo ljudi. Če je ideja dobra, se referendumov ni treba bati. In če kakšen zakon pade na referendumu, za to niso krivi volivci, ampak v večini primerov vlada in stranke, ki svojih argumentov niso znale dovolj dobro predstaviti ljudem v širokih in temeljitih razpravah z njimi.

Slovenija je že več tednov na ulicah. Kakšna je pravzaprav vloga demonstracij in protestov v demokratični družbi? Kako bi morala vlada reagirati nanje?

Protesti so jezik najboljših državljanov. Najboljših zato, ker jim ni vseeno za usodo drugih in za usodo družbe kot celote. Ker niso ne cinični ne indiferentni. Vlada jim mora prisluhni, odgovarjati mora na njihova vprašanja in skrbi, realnost pa spremeniti tako, da protesti ne bodo več potrebni.

Glavno sporočilo protestov je, da je politična elita ljudem ukradla demokracijo.

Demonstranti imajo prav. Temeljna obljuba demokracije je vsem zagotoviti enake možnosti za uspeh v življenju. Demokracija, ki je omejena le na nacionalno raven, tega ne zmore več. Prav zato bi si morala slovenska vlada, skupaj z drugimi evropskimi vladami, prizadevati za okrepitev demokracije na evropski ravni, z evropsko federalno in decentralizirano ustavo. O tem sva že govorila. To bi morala vlada pojasnjevati ljudem. Tistim, ki protestirajo, in tistim, ki ne gredo na ulice. Kajti evropska ustava lahko zaživi le, če jo podpira večina državljanov.

Vlada si na vse kripnje prizadeva preprečiti nekatere referendumne. Ljudi straši z neizvoljeno in nelegitimno trojko, podpisi za referendum pa čez noč čudežno izginejo ...

Potemtakem počne ravno nasprotno od tistega, kar bi morala. Vlada, ki se hoče izogniti protestom in demonstracijam, praviloma prisluhne glasu ljudstva, njihovim skrbem in zahtevam. S tem, ko jim jemlje demokratične pravice, v bistvu sama spodbuja nasilje. Nasilje je namreč vselej zadnja možnost. Ljudje se k njej zatečejo, ko so jim bile odvzete vse druge možnosti političnega artikuliranja svojih zahtev.

Predstavniška demokracija je v Sloveniji v očitni krizi. Ljudje ne zaupajo več ne poslancem in ne vladi. Kaj storiti v takšni situaciji?

Ko stare stranke niso več po meri ljudi, ko te ne zmorejo več odgovoriti na njihove zahteve, želje, upanja in vizije, je treba ustanoviti nove stranke. Šele ta korak bo tudi stare stranke prisilil v reforme in reorientacijo. Demokracija je najbolj primerno okolje za učenje. Če poslušáš, se hkrati tudi učiš. Politike, ki niso pripravljene poslušati, je treba zamenjati s tistimi, ki bodo pripravljene prisluhniti vsem glasovom, tudi tistim, ki so zunaj parlamenta in inštitucij. Za to je potreben pogum. Ponujati je treba alternative. Toda tudi ljudje ne bi smeli obračati hrbta politiki, saj jo s tem prepuščajo tistim, ki so del problema in ne del rešitve. Ljudje hočejo, da jih oblast sliši. Politika, ki ne posluša ljudi, v bistvu sama povzroča probleme, ki jih je potem čedalje težje rešiti.